

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ:

1. Грабб М., Вролик К., Брэк Д. Киотский протокол: анализ и интерпретация. Пер. с англ. – М.: Наука, 2007. – 303 с.
2. Перелік проектів спільного впровадження станом на 01 січня 2011 р. // Официальный сайт Национального агентства экологических инвестиций. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://neia.gov.ua/nature/control/uk/publish/article?art_id=123763&cat_id=42133
3. Проекты совместного осуществления (ПСО) в Украине. // Официальный сайт научно-технического центра ХПИ. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://stckpi.kharkov.org/rus/category/Joint_implementation.html
4. Сасюк М. Залучення інвестицій через використання механізмів Киотського протоколу // Національне агентство екологічних інвестицій України. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://escosys.narod.ru/2009_8/art006.ppt
5. Список проектов Л. // Официальный сайт ТЮФ Рейнланд Украина. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.tuv.com.ua/content/view/75/79/>

УДК 339.5.012.435

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ В АГРОПРОДОВОЛЬЧОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Кірова Л.Л., декан факультету довузівської підготовки Бердянського університету менеджменту і бізнесу

Постановка проблеми. Для будь якої національної агропродовольчої системи результати її взаємодії з світовою системою виробництва аграрної сировини і продовольства визначаються вибором стратегії та конкретних механізмів входження до глобального аграрного ринку. Останні кризові явища в світовій економіці переконують, що безоглядне залучення до інтеграційних процесів пов'язане із значними ризиками, що істотно зростають для держав з недостатньо стійкими соціально-економічними системами. Ці держави характеризуються нездатністю розвиватися на ендогенній основі і, відповідно, високим рівнем зовнішньої залежності (в тому числі й від експортних надходжень), розбалансованою внутрішньою структурою, соціальною поляризацією та екологічним занепадом. Через нездатність дотримуватися національно орієнтованих стратегій поведінки у глобалізованому просторі такі країни можуть розраховувати лише на роль сировинних придатків. Альтернативою подібному тупикувому шляху розвитку менш розвинутих держав може стати впровадження в усі сфери їх суспільного життя концепції сталого розвитку, а також кооперації зусиль сусідніх держав задля завоювання світових товарних ринків продукції з більшою вагою доданої вартості. Прикладом такого підходу для країн СНД може стати досвід транскордонного співробітництва в Європейському Союзі, звісно з урахуванням інституціональних особливостей і можливостей використання такого досвіду в умовах цих країн.

За останні два десятиріччя формальні ініціативи з кооперації між регіональними і місцевими органами самоврядування країн-членів ЄС та прилеглих до ЄС країн з відносно рідкого феномену співпраці, що пов'язаний у більших випадках з декількома добре відомими прикладами (муніципалітети швейцарського Базеля і ряду муніципалітетів Нідерландів та Німеччини, декілька скандинавських прикладів) перетворилися в фактично в повсюдну практику [1]. Включаючи як більш широкі ініціативи з міжрегіональної співпраці, так проекти з кооперації на рівні громад та мікро- регіонів, ще в 2006 році нараховувалось біля двох сотень прикладів транскордонної співпраці [2].

У сучасних умовах глобалізації особливою ознакою розвиненості державної регіональної політики в контексті підтримки розвитку малих і дрібних форм господарювання є трансгранична співробітництво, яке націлено на зміцнення добросусідських стосунків і створення умов для тіснішої координації дій у сфері інтеграції економік сусідніх регіонів. Це співробітництво стосовно підтримки малого бізнесу в найбільш інтегрованій формі реалізується шляхом створення трансграничних кластерів, які виступають інноваційним елементом такої співпраці, що сприяє динамічному і стійкому соціально-економічному розвитку трансграничних регіонів [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми міжрегіонального та транскордонного співробітництва досліджуються такими вітчизняними науковцями, як О. Амоша, В. Будкін, З. Бройде, Б. Буркінський, О.Вишняков, С. Гакман, В. Євдокименко, Є. Кіш, М. Козоріз, М. Лендєл, В. Ляшенко, С.Маковецький, Ю. Макогон, М. Мальський, А. Мельник, В. Мікловда, Н.Мікула, В. Пила, С. Писаренко, І.Студенніков, Р. Федан, а також вченими інших країн: В. Білчак, Б.Борісов, Л. Вардомський, Д. Вілперс П. Еберхардт, З. Зьолю, М. Ілієва, А. Кенард, Т. Коморніцкі, Дж.-М. Корей, П. Кузьмішин, Т. Лієвські, З. Макела, Г. Медве-Белінт, Л. О`Довд, Р. Ратті, М. Перкман, М.Ростішевські, С. Свенсон, А. Стасяк, Ю. Тей, Г.-М. Чуді та інші.

Проте в Україні, як і в інших пострадянських країнах, фактично не отримали віддзеркалення в наукових публікаціях і методичних розробках питання формування організаційних передумов і економічних механізмів підтримки розвитку кластерів та інших типів мережевих структур в агробізнесі і в сільській місцевості, з урахуванням процесу посилення трансграничної співпраці країн і регіонів, що актуалізується останнім часом, зокрема в країнах колишнього СРСР.

Останнім часом удосконалювалася законодавча та нормативно-методична база щодо транскордонної співпраці на європейському та національному рівнях, але в Україні необхідні подальші наукові розробки з цього напрямку. Все зазначене обґрунтовує необхідність мати науково обґрунтовану концепцію розвитку прикордонних територій, транскордонних кластерів зокрема, яка б базувалась на відповідних регіональних стратегіях розвитку, враховувала загальноєвропейські та національні пріоритети. На наш погляд, це основний напрямок ефективного розвитку транскордонного співробітництва в Україні. Вищезазначене обумовлює актуальність дослідження за обраною темою як в теоретичному, так і в практичному аспектах.

Мета статті полягає у визначенні головних напрямків та умов розвитку транскордонної співпраці у агропродовольчій сфері на основі кластерного підходу.

Результати дослідження. Як показує аналіз процесів транскордонного співробітництва в Україні їх гальмування відбувається через низку проблем. На даний час, не зважаючи на певний прогрес в нормативно-методичному забезпеченні цього питання [4; 5], що регламентує міжрегіональну співпрацю, в Україні відсутня єдина науково обґрунтована концепція транскордонного співробітництва, яка б пропонувала методологічні підходи до розвитку цієї співпраці, з урахуванням не лише інтересів окремого прикордонного регіону, а й загальнонаціональних інтересів. Складна і занадто за регульована ієрархічність системи управління процесами транскордонного співробітництва призводить до дублювання повноважень за окремими напрямками, з одного боку, та невизначеності механізмів фінансування програм – з іншого. Основними проблемами з українського боку щодо подальшої реалізації стратегій з розвитку прикордонної економічної співпраці є брак фінансування для розробки і подальшої реалізації конкретних проектів, а також неузгодженість механізмів одночасного співфінансування проектів створення транскордонних кластерів за рахунок, національних і регіональних бюджетних асигнувань та позабюджетних джерел, включаючи можливе залучення коштів програм ЄС з транскордонної кооперації.

Одним з напрямків розвитку транскордонного економічного співробітництва українських регіонів є агропродовольчий сектор (див. [6, с. 176; 7, с. 313; 8]). В ході дослідження, що виконано нами, було визначено за ефективним і своєчасним в умовах сьогодення використання кластерної моделі для транскордонного співробітництва задля комплексного розвитку агропродовольчого сектору і сільської території, включаючи не тільки економічну складову розвитку, але й соціальну і екологічну компоненту, а також суспільно значимий компоненту розвитку, оскільки доведено, що кластери через механізми неформальних зв'язків посилюють «включеність» сільського соціуму в суспільне життя, що, в свою чергу, підвищує соціальний капітал, активізує співробітництво влади, бізнесу і громадськості, і наприкінці створює додаткову конкурентну перевагу даного кластеру над конкуруючими бізнес-єдиницями.

Слід мати на увазі, що під транскордонним агропродовольчим кластером розуміється певним чином нормативно легітимізоване і чітко окреслене просторове формування, до складу якого входять прикордонні господарські агропродовольчі комплекси щонайменше двох сусідніх регіонів держав, що мають спільний кордон. Подібні територіально-виробничі формування мережевого типу створюється з метою спільно і узгоджено стимулювати розвиток локальних агропродовольчих систем наряду з відповідною інфраструктурою і системою підтримки, а також сприяти соціально-економічному розвитку власних сільських територій.

Такі кластери слід засновувати на засадах інтеграції діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, розташованих на території прикордонних регіонів суміжних держав, що забезпечить їм додаткові переваги порівняно з відособленим функціонуванням. Ці переваги обумовлені, зокрема:

- об'єднанням ресурсів в межах трансграничних кластерів і ефектом економії на масштабі в результаті зростання спільного ринку;
- появою ефекту від об'єднання великої кількості малих і дрібних виробників у більш крупні бізнес-структури, що забезпечує більш стабільне функціонування; механізмами розподілу прибутку і спільного інвестування, залежно від загальних пріоритетів;
- формального і неформального обміну досвідом і ефективними технологіями; раціональним поєднанням саморегулювання з взаємовигідною і взаємоузгодженою спільною діяльністю.

Стійкий регіональний розвиток у ринково-орієнтованій економіці має інший вимір, аніж суто політичні мотиви транскордонного співробітництва. Критерії прибутковості та економічний інтерес викликають певні вимоги щодо оцінювання життєздатності тих чи інших формувань, хоча існує певне протиріччя між короткостроковими інтересами, пов'язаними з очікуваннями прибутковості, та довгостроковими стратегічними інтересами всієї бізнес-спільноти на прикордонних територіях. Та чи інша сфера економічної діяльності має своє підґрунтя під рішеннями стосовно раціональності співробітництва, яке може не співпадати з політичними міркуваннями місцевих політиків і очікуваннями місцевих громад. Це особливо має відношення до інтересів тих представників місцевого бізнесу по обом бокам кордонів, які не є залученими до вироблення місцевої політики і не отримують безпосередньої вигоди від реалізації заходів щодо транскордонної співпраці. Для бізнесу ступень зацікавленості в цій кооперації може бути обмеженою імперативами конкуренції та стимулами, що створюються місцевою, національною та глобальною економіками. Проте прибічники теорії соціального

капіталу, які наполягають на тому, що цей капітал зміцнюється в разі налагодження будь-якої кооперації, вважають, що конкуренція стає ще більш ефективною, коли вона поєднується зі співпрацею конкуруючих бізнес-структур [6, с. 113-114; 9, с. 10]. Тому суто політична підтримка процесів транскордонного співробітництва може мати довгострокові позитивні економічні і соціальні наслідки в тому сенсі, що створюються мережеві форми взаємодії бізнесу, які посилюють соціальний капітал і чинники життєздатності місцевого бізнесу, особливо малого.

Досвід регіонального розвитку Європейського Союзу має декілька прикладів створення конкурентоздатних транскордонних кластерів в агропродуктовому секторі, що об'єднують фермерські господарства, переробні та маркетингові фірми, а також підтримуючи це співробітництво установи. Так, певну ефективність і конкурентоздатність виявили такі транскордонні кластери агропродовольчої спеціалізації, як кластер розвитку сільської місцевості ICSBAN (прикордонні східні території Ірландії та північно-західні території Англії), харчові кластери Lebensmittel (Південна Австрія та Північна Італія) і Linz Cluster OÖ (Північна Австрія та Південна Німеччина), агропродовольчий кластер в рамках Євросоюзу «Viadrina» (Східна Німеччина та Західна Польща). Вивчення цього досвіду свідчить, що ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності і життєздатності цих кластерів стало ефективне інституційне забезпечення та суттєва підтримка на стадії створення цих кластерів з боку структурних фондів ЄС, національних та місцевих влад (див.[3, с.21; 7, с.275; 10, с.17]).

Певні передумови до розвитку кластерних ініціатив щодо транскордонного співробітництва у сфері АПК складаються в багатьох регіонах України. Але, перш за все, необхідно відповідно вирішити, чи доцільно ініціювати подібні перетворення. Нами на основі використання методу кластерного аналізу (із застосуванням пакету прикладних програм STATISTICA) визначені можлива галузева спеціалізація створення агропромислових кластерів в прикордонних регіонах України, які об'єднано у 7 наступних груп:

1. Київська і Харківська області – м'ясо-молочні кластери;
2. Волинська, Житомирська, Рівненська і Сумська області – цукрові кластери;
3. Вінницька область – багатопрофільний кластер;
4. Львівська і Чернігівська області – картопляні і молочні кластери;
5. Донецька і Одеська області – соняшникові, овочеві, плодово-ягідні і м'ясні кластери;
6. Автономна Республіка Крим, Запорізька, Миколаївська і Херсонська області – овочеві, плодово-ягідні і молочні кластери;
7. Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська і Чернівецька області – овочеві і молочні кластери.

На основі цього групування можна визначити для прикордонних регіонів бажану спеціалізацію транскордонних агропродовольчих кластерів, що доцільно створювати в цих регіонах. При цьому при розробці конкретних проектів щодо створення транскордонних агропродовольчих кластерів слід враховувати наявність на відповідних прикордонних територіях відповідних регіонів наступних чинників, які визначають в певній мірі успішність проведення кластерних програм транскордонного співробітництва:

- близькість науково-технічної бази, наприклад селекційних центрів;
- розвиток ринкової та соціальної інфраструктури;
- наявність достатньої ресурсної бази;
- наявність інтегрованих структур з досвідом роботи для розповсюдження досвіду формування зв'язків;
- доступність фінансового капіталу;
- підприємницькі здібності організаторів системи (керівників підприємств і організацій, що увійдуть у кластер);
- наявність дорадчої служби і кваліфікованих кадрів консультантів та менеджерів для організації управління кластером.

В ході дослідження нами опрацьовано організаційно-економічні засади регулювання транскордонної співпраці в напрямку розвитку агропродовольчих систем прикордонних регіонів, а саме визначено логіку формування інституту транскордонного співробітництва в регіонах України, яке зорієнтовано на створення локальних життєздатних і конкурентоспроможних агропродовольчих систем, та виділено наступні його етапи:

- 1) формування нормативно-правового підґрунтя для створення та функціонування транскордонного агропродовольчого кластеру (ТКАПК);
- 2) формування інституційної (організаційної) структури ТКАПК на принципах моделювання життєздатних систем;
- 3) інформаційна і роз'яснювально-пропагандистська підтримка процесу створення ТКАПК органами місцевої влади в відповідних прикордонних регіонах та забезпечення широкої громадської підтримки цього процесу;
- 4) розвиток державно-приватного партнерства з метою приваблення в регіон інвестицій та коштів технічної допомоги з боку міжнародних інституцій для створення належної виробничої, ринкової та соціальної інфраструктури, яка необхідна для функціонування ТКАПК;
- 5) створення ТКАПК на пілотних територіях та розповсюдження досвіду їх функціонування з метою поширення цієї форми транскордонного співробітництва як в агропродовольчому секторі, так і в інших сферах економічної діяльності (наприклад, туризму, рекреаційної діяльності тощо)

Разом з тим треба мати на увазі, що кластери – це така територіально-виробнича система, яка не була характерною для агропромислового виробництва пострадянських країн. Наприклад, специфічною особливістю

м'ясо-молочної галузі сільського господарства цих країн є превалювання в її структурі низькотоварних господарств населення. В зв'язку з цим формування транскордонних агропродовольчих кластерів на базі цієї галузі зажадає паралельної роботи по укрупненню цих господарств на кооперативних принципах, тобто створення мережі повноцінних виробничих, збутових і обслуговуючих кооперативів. Тому, перш за все, необхідно відповісти на питання, яким чином сформуванню організаційну структуру майбутніх кластерних утворень, щоб у цілому система була життєздатною.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В статті обгрунтовано використання кластерної моделі для транскордонного співробітництва задля комплексного розвитку агропродовольчого сектору і сільської території в прикордонних регіонах України. Визначена можлива сільськогосподарська та переробна спеціалізація таких територіально-виробничих формувань мережевого тип, запропоновано перелік етапів процесу формування транскордонних агропродовольчих кластерів.

Створення мережі транскордонних агропродовольчих кластерів вимагає проведення досліджень на національному рівні, які, перш за все, дозволять визначити конкурентні переваги прикордонних регіонів в тій або іншій галузі аграрного виробництва. На регіональному рівні дослідження та комплексна оцінка конкурентного потенціалу кожного прикордонного регіону має уточнити їх конкурентні переваги і виявити чинники, які стримують розвиток аграрного сектору, з метою розробки або корегування стратегії створення транскордонного агропромислового кластеру в регіоні.

РЕЗЮМЕ

В даній статті було обгрунтовано використання кластерного підходу для транскордонного співробітництва в агропродовольчому сектору і запропоновано етапи формування транскордонних агропродовольчих кластерів.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, агропродовольчий сектор, кластер, конкурентні переваги кооперації.

РЕЗЮМЕ

В данной статье было обосновано использование кластерного подхода для трансграничного сотрудничества в агропродовольственном секторе и предложены этапы формирования трансграничных агропродовольственных кластеров

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, агропродовольственный сектор, кластер, конкурентные преимущества кооперации.

SUMMARY

In this article the clustering approach for cross-border cooperation in agri-food sector is grounded, and the stages of cross-border agri-food clusters forming are suggested.

Keywords: cross-border cooperation, agri-food sector, cluster, competitive advantages of cooperation.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Perkmann M. Cross-border Regions in Europe. Significance and Drivers of Regional Cross-border Co-operation / Markus Perkmann // *European Urban and Regional Studies*. – 2003. – 10:2, P. 153-171.
2. Deas I., Lord A. From a New Regionalism to an Unusual Regionalism? The Emergence of Non-standard Regional Spaces and Lessons for the Territorial Reorganisation of the State / Iain Deas and Alex Lord // *Urban Studies*. – 2006. – Vol 43, No. 10. – P. 1151-1167.
3. Svensson S., Medve-Bálint G. Explaining Coverage: Why Local Governments in Central Europe Do or Do Not Join Euroregions? / Sara Svensson, Gergő Medve-Bálint // Paper prepared for the Regional Studies Association Annual International Conference 2010 in Pécs, Hungary. – Central European University: Budapest, 2010. - 24 p.
4. Транскордонне співробітництво та розвиток транскордонних кластерів: Збірник науково-аналітичних матеріалів, нормативно-правових актів та методичних рекомендацій з питань транскордонного співробітництва та розвитку транскордонних кластерів / За ред. В.С. Куйбіди, А.Ф. Ткачука, В.В. Толканова. – К.: «Крамар», 2009. – 242 с.
5. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2010 року. – № 1088. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1088-2010-%EF>. – Загол. /з екрану/
6. Трансграничное украинно-российское сотрудничество: формы, методы, перспективы: Монография / Под общ. ред. В.И. Дубницкого, В.И. Ляшенко. – Донецк: Юго-Восток, 2010. – 419 с.
7. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Надія Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
8. Соскин О. Возможности реализации геоэкономического потенциала Украины в евразийском пространстве /Олег Соскин // *Економічний часопис-XXI*. – 2005. – №1-2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea.php?pokazold=20050110&n=1-2&y=2005>. – Загол. /з екрану/
9. Matopolous A. Exploring Clusters and Their Value as Types of Business Networks in the Agricultural Sector / A. Matopolous, M. Vlachopoulou, V. Manthou // *Operational Research: An International Journal*. – 2005. – Vol. 5. – № 1. – pp. 9–19.
10. O'Dowd L. Sustaining Cross-border Cooperation: A Cross-sectoral Case Study Approach / Liam O'Dowd, Cathal McCall, Ivo Damkat. – Institute for British-Irish Studies: IBIS working papers. – № 61, 2006. – 21 p.